

Наталія ЧЕРЕДНИК

*Національна академія державного управління
при Президентові України**Дніпропетровський регіональний інститут державного управління***ФУНКЦІОНАЛЬНА ПАРАДИГМА ДЕРЖАВНОЇ МОВИ
ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВНИХ ВІДНОСИН**

Аналізуються функціональні особливості української мови як державної в контексті суспільної діяльності держави, визначається функціональна парадигма державної мови як інструменту державного управління відповідно до сфери мовних відносин.

Ключові слова: державна мова, функції мови, функції держави, функціональна парадигма державної мови.

Наталья Чередник. Функциональная парадигма государственного языка как способ реализации языковых отношений в разных сферах общественной жизни

Анализируются функциональные особенности украинского языка как государственного в контексте общественной деятельности государства, определяется функциональная парадигма государственного языка как инструмента государственного управления в соответствии со сферой языковых отношений.

Ключевые слова: государственный язык, функции языка, функции государства, функциональная парадигма государственного языка.

Natalia Cherednyk. Functional paradigm of the official language as means of realization of language relations in different spheres of public life

In the article the analysis of functional features of Ukrainian as official language in the context of public activity of the state is carried out, the functional paradigm of official language as an instrument of public administration relating to the sphere of language relations is defined.

Key words: official language, functions of language, function of the state, functional paradigm of the official language.

У функціональній системі державного управління мова є одним із найефективніших засобів впливу суб'єктів на суспільні та державотворчі процеси, спрямовані на забезпечення життєво значущих потреб об'єкта управління. Через функціональну складову мови відбувається протекціонування об'єктно-суб'єктних відносин управлінської діяльності, тобто мовних відносин.

Питання про функціонування мови в суспільстві описували у своїх працях переважно філософи та мовознавці, серед яких можна назвати таких, як: В. Фон Гумбольдт, Х. Штейнталь, К. Фосслер, Ф. де Соссюр, Е. Сепір, Б. Уорф, В. Виноградов, О. Потєбня, Л. Мацько, Л. Нікольський. Функціональна складова мови в державному управлінні була об'єктом наукового інтересу О. Куця, І. Лопушинського, І. Плотницької та ін. Проте поза увагою дослідників залишається визначення функціональної

парадигми державної мови як інструменту державного управління відповідно до сфери мовних відносин.

З огляду на це метою статті є визначення функцій державної мови в контексті державного управління.

У межах теоретичних аспектів зазначеної проблематики виникає потреба в обґрунтуванні функціональної парадигми державної мови в контексті державного управління. Так, за визначенням Г. Атаманчука, сутність держави розкривається й реалізується у взаємодії з суспільством у тому, що і як воно робить щодо упорядкування й удосконалення приватної, колективної і суспільної життєдіяльності людей. Це «занурення» держави в суспільство характеризується через поняття «функції держави». Функції, звичайно, – це відношення, за допомогою якого одна сторона (державна) «впливає», переносить свою сутність (силу, потенціал) на іншу – суспільство [1, с. 75]. Функції мови (від лат. *functio* – виконання, здійснення) – призначення, роль, завдання, що їх виконує мова в суспільному вжитку [9, 714]. Таким чином, визначення функцій мови, зокрема державної, неможливе без розкриття поняття функцій державного управління.

Аналіз суспільних функцій системи державного управління дає змогу побачити реальне існування самої держави. В Енциклопедичному словнику з державного управління зазначено, що «функції – реальні, силові, цілеспрямовані, організуючі та регулюючі впливи суб'єктів державного управління на певне суспільне явище, відношення чи стан, а стан функції системи державного управління відображає зміст та характер управлінського впливу. Під функціями системи державного управління слід розуміти види управлінських впливів держави, специфіка яких визначається предметом, змістом та способом перетворення об'єктів управління або його власних управлінських компонентів» [2, с. 745].

Слід зазначити, що дослідження функціональної парадигми мови як соціального інституту є досить актуальним, оскільки мова як суспільне явище справляє значний вплив на формування та розвиток особистості, яка, у свою чергу, є носієм мови, а отже, і носієм духовної культури нації. У такий спосіб від рівня культурного розвитку однієї особистості залежить розвиток усієї нації, а відтак і держави в цілому.

Те, як мова й особистість пов'язані між собою, учені досліджували ще в I пол. XIX ст. В. Фон Гумбольдт підкреслював нероздільність життя мови й життя народу. Ця нерозривність розглядалася в межах «духу народу», у відриві від соціальних реалій. Аналогічний підхід дещо пізніше, але в психологічній інтерпретації, аналізував Х. Штейнталем. Щоправда лінгвістика II пол. XIX ст. розвивалася в напрямі відмови від розгляду колективного характеру мови.

Так, молодогораматика вважали єдиною реальністю мову окремої

людини, а естетична школа К. Фосслера розглядала мову як індивідуальну творчість. Більшість лінгвістів цього періоду недооцінювали соціальну проблематику. Питання про функціонування мови в суспільстві постало на межі XIX і XX ст. у двох лінгвістичних напрямках: французька соціологічна школа (А. Мейє, Ж. Вандрієс, Ф. де Соссюр та ін.) та Петербурзька лінгвістична школа (І. Бодуен де Куртене). Вивченням суспільної природи мови займалися також Е. Сепір, Б. Уорф, В. Виноградов, Є. Поливанов, М. Марр, О. Потебня та ін. Із праць дослідників відомо, що мова тісно пов'язана з людським мисленням, відображає суспільну свідомість, є носієм та охоронцем культурних здобутків етносу, важливим знаряддям розвитку культурної особистості тощо.

Оскільки мова – явище поліфункціональне, то вона перебуває в тісному зв'язку з суспільством і виконує тим самим значну роль у соціалізації та консолідації людства. Твердження про нерозривний зв'язок мови з суспільством на сьогодні є беззаперечним, проте актуальним залишається питання повноцінного функціонування мови в комунікативному просторі країни. Недостатньо сформульованими досі залишаються деякі теоретичні засади цього явища. На особливу увагу заслуговують функціональні можливості мови, які повинні реалізовуватися таким інститутом, як «державна мова». Слід зазначити, що більшість дослідників єдині в тому, що всі ці функції мова може виконувати, якщо вона спільна для всіх членів суспільства. В енциклопедичному словнику з державного управління наведено таке визначення цього терміна: «державна мова – це мова, статус якої закріплений традицією чи законодавством певної держави. Цю мову використовують для здійснення повноважень органи законодавчої, виконавчої та судової влади, застосовують в інших органах державного управління та місцевого самоврядування (мови роботи, актів, у судочинстві й документації, мова взаємовідносин цих органів, у державних навчальних закладах освіти, науки, культури тощо)» [2, с. 144].

У запропонованій статті вважаємо за доцільне проаналізувати функціональні особливості української мови як державної в контексті суспільної діяльності держави та визначити функціональну парадигму державної мови як інструменту державного управління відповідно до сфери мовних відносин.

З огляду на це Л. Мацько зазначає, що для утвердження державності української мови й розширення сфери її функціонування як основного засобу спілкування в суспільному житті країни потрібно задіяти комплекс чинників, серед яких провідними й організуючими є два: процес формування й становлення україномовного державного апарату, усіх його гілок (законодавчої, правової, дипломатичної, адміністративно-управлінської) та процес реального перетворення освітньо-наукової

системи в національно орієнтовану, в українську за ідеєю, за духом, за змістом і формою [5, с. 14].

В. Нерознак визначає державну мову як мову, що виконує інтеграційну функцію в межах конкретної країни в політичній, офіційній, культурній сферах, яка є символом цієї держави [6, с. 10]. Завдяки цій функції мова набуває ознаки об'єднаної духовної енергії народу, що є засобом для творчого перетворення матеріального світу у світ духовний, а також інтегрує духовну діяльність людини в поле діяльності як окремого етносу, так і держави в цілому.

Серед факторів, що впливають на процес визначення функціональної парадигми державної мови, можна виокремити такі:

- соціально-демографічні – кількість мов, мовців та їх географічне розповсюдження;

- географічні – «розташування» мови;

- мовні – генетична спорідненість мов та стан їх модернізації (недостатньо модернізовані мови не можуть претендувати на статус офіційних так само, як генетично віддалені мови не мають шансів стати офіційними або державними);

- соціально-психологічні – ставлення людей до різних мов, що функціонують у межах однієї країни;

- політичні – залежність від урядової політики держави;

- релігійні – залежність державних установ від впливу релігійних організацій, які формують ту чи іншу політику, зокрема й мовну.

Основними ознаками функцій державної мови є:

- титульність у багатонаціональній державі;

- закріплення в конституції або законі відповідної держави вищим її представницьким органом;

- особлива сфера функціонування (мова нормативно-правових актів держави, діловодства в державних органах, судочинства, державних органів влади та органів місцевого самоврядування, офіційних назв).

Таким чином, державна функція мови – це визнання національної мови етносу, що є титульною в багатонаціональній державі, і яку проголошено як державну в конституції або законі, яка характеризується особливою сферою застосування (діяльність державних органів, судочинство, військова справа та ін.) і потребує від держави вжиття комплексних заходів щодо забезпечення повноцінного функціонування відповідної мови [8, с. 22].

Державна мова, будучи спільною для всіх громадян, виконує в суспільстві ряд важливих функцій, зокрема *інтеграційну*, що об'єднує людей, викликає в них відчуття групової ідентичності, отже, сприяє перетворенню населення в суспільство.

Характерними ознаками інтеграційних можливостей української мови як державної можна вважати:

- формування єдності, пов'язаної з посиленням процесів національно-культурної ідентифікації;
- приведення до прийнятних норм мовленнєвої поведінки (культури мовлення);
- підвищення імунітету щодо зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих впливів;
- ціннісно-нормативна погодженість мовної поведінки в критичних ситуаціях;
- регулювання та проектування культурних (у тому числі етнолінгвістичних) процесів та їх підтримка;
- організаційність – є засобом мобілізації зусиль, адекватного передавання волі одних структур суспільства до інших;
- пізнавальність (гносеологічність, акумулятивність) – нагромаджує у мові досвід поколінь. Усе, що будь-коли пізнане людиною, закріплюється й зберігається в слові. За назвою, внутрішньою формою слова, походженням (власне утворення чи запозичення) можна встановити, як було пізнане явище, як з'явилося певне поняття;
- інформаційність (репрезентативність, референтність, денотативність, номінативність, когнітивність) – полягає в передаванні в процесі спілкування певної інформації про позамовну дійсність, у відображенні об'єктивної реальності; забезпечує здатність підтримувати високу інтенсивність внутрішніх зв'язків, якими крізь час і простір поширюються інтелектуальні й моральні імпульси, що пронизують усе суспільство;
- державно-управлінське забезпечення – адекватність комунікацій органів державної влади між усіма суб'єктами державного управління – законодавчою, виконавчою, судовою владою, органами місцевого самоврядування, армією (особливо в багатонаціональних військах), поліцією, службами з ліквідації наслідків стихійних лих та техногенних катастроф тощо;
- міжнаціональне спілкування – забезпечує комунікативний канал між усіма громадянам держави задля єдиного соціокультурного простору;
- національне об'єднання – забезпечує проживання на території держави представників різних національностей, створює середовище єдиного культурного простору, зміцнює суверенітет держави;
- єдиний мовний еквівалент – сприяє активній співпраці з громадянами, чий інтереси реалізуються у виконанні функцій держави; уніфікує масову інформацію з метою уникнення непорозумінь між виробниками та споживачами; контролює та регулює внутрішній обіг інформації шляхом дублювання інформації єдиною мовою, зрозумілою державному апарату та всім громадянам, тобто – державною;
- державний кордон в інформаційному просторі – сприяє створенню в сучасному світі єдиної глобальної комунікаційної системи за участю держави, міжнародних інформаційних агенцій, транснаціональних

медійних корпорацій, неурядових правозахисних організацій тощо; установленню контролю щодо лімітування кордонів і позначенню власної території в глобалізованому середовищі;

– регулятивність – регулює модус толерантності як виразник суб'єктивного ставлення мовця до повідомлюваного іншим комунікантом (співрозмовником чи особою, яка не бере безпосередньої участі в спілкуванні).

Слід зазначити, що деякі вчені вважають регулятивну функцію мови, яка полягає в управлінні діяльності однієї людини іншою, основною, первинною, а гносеологічну й комунікативну – генетично вторинними.

Сьогодні проблемою повноцінної реалізації функціональної парадигми державної мови в усіх сферах мовних відносин є поширення двомовності, коли одна з мов утрачає частину своїх можливостей, а інша не може їх реалізувати, бо не є мовою більшості. Це зумовлює розподіл функцій між мовами спілкування, що перешкоджає обом мовам функціонувати в суспільстві у повному обсязі. Існує думка про те, що мова, яка не має можливості функціонувати повноцінно, схильна до деградації та повного зникнення в майбутньому. Саме такий стан речей призводить і до того, що мову останнім часом розглядають лише як засіб комунікації, а не як державну цінність, яка має важливе значення в усіх сферах буття людини.

Є всі підстави вважати, що в системі мовних відносин державна мова є системоутворювальним фактором збереження цілісності держави; інструментом, що дає можливість виявляти народові свою волю в цілому і кожному його представникові зокрема; необхідним елементом для функціонування державного управління та розуміння державної волі; національною ознакою в міжнародних правовідносинах.

Таким чином, можемо говорити про те, що визначення функціональної парадигми державної мови потребує систематизації та подальшого наукового дослідження, що дасть можливість як чіткого розподілу цих функцій у різних сферах мовних відносин, так і закріплення їх державними законами.

Список використаних джерел

1. **Атаманчук Г. В.** Теория государственного управления : курс лекций / Г. В. Атаманчук. – 2-е изд., доп. – М. : Омега-Л, 2004. – 584 с.
2. **Енциклопедичний** словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко [та ін.] ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
3. **Куць О. М.** Мовна політика в державотворчих процесах України : навч. посіб. / О. М. Куць. – Х. : ХНУ імені В.Н. Карамзіна, 2004. – 275 с.
4. **Лопушинський І. П.** Формування та реалізація державної мовної політики в галузі освіти України: досвід, проблеми та перспективи : монографія / Іван Петрович Лопушинський. – К. – Херсон : Олді-плюс, 2006. – 456 с.

5. **Мацько Л. І.** Державна мова України / Л. І. Мацько // Пробл. розвитку і застосування мов в Україні. – Вип. II. – К., 1998.

6. **Нерознак В. П.** Государственные языки в Российской Федерации / В. П. Нерознак. – М. : Академия, 1995. – 246 с.

7. **Плотницька І. М.** Українська мова в державному управлінні: теоретико-методологічний аспект : монографія // І. М. Плотницька. – К. : Вид-во НАДУ, 2006. – 232 с.

8. **Ткаченко Є.** Поняття державної мови / Є. Ткаченко // Конституц. право. – 2006. – № 8. – С. 21 – 24.

9. **Русанівський В. М.** Українська мова. Енциклопедія // за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненка. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 752 с.

Надійшла до редколегії 18.02.11